

TARIXİN TƏDRİSİNDƏ MOTİVASIYA MÜHİTİNİN YARADILMASI

Günel Bababəyli-Rizayeva,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

Ümumi tarix və tarixin tədrisi texnologiyası kafedrasının müəllimi

e-mail: nzbababeyli@mail.ru

UOT: 37; 94 (479.24)

Xülasə. Elm və təhsil hər bir xalqın və dövlətin inkişafını, intellektual potensialının formalaşmasını şərtləndirən ən başlıca amillərdən biridir. Bu gün təhsilin keyfiyyətindən danışarkən tədris etdiyimiz fənnin maraq doğurmağından əlavə, onun cəmiyyətdə təhsil sahəsində yaranmış problemlərin praktiki həllinə yönəlməsini də əsas tuturuq. Təhsilin keyfiyyəti yeni sosial-iqtisadi şəraitə və cəmiyyətin tələblərinə uyğun olaraq məzmunun bütövlüyü baxımından subyektin bir fərd kimi özünü müəyyən etməsinə, tədris texnologiyalarına, metodlarına və nəticələrin qiymətləndirilməsinə nəzarətə yönəldilmişdir. Məqalədə qeyd olunan məsələlər nəzərdən keçirilərək onların təhsil prosesinə müasir tələblərə uyğun müasir yanaşmanın və tədris prosesində motivasiyanın lazımi səviyyədə və uyğun formada yaradılmasının zəruriliyi təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycan tarixi, təhsilin inkişafı, motivasiya, keyfiyyət, müasir təlim, şagird, yeni texnologiyalar, təlim nəticələri.

Key words: history of Azerbaijan, development of education, motivation, quality, modern training, student, new technologies, training results.

Ключевые слова: история Азербайджана, развитие образования, мотивация, качество, современное обучение, студент, новые технологии, результаты обучения.

Azərbaycanda aparıcı sahələrdən biri olan təhsil sisteminin inkişaf etdirilməsi, onun dünya standartlarının tələblərinə uyğun inkişaf etdirilərək onların səviyyəsinə çatdırılması qarşıda duran əsas vəzifələrdəndir. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, respublikamızda istər təhsilverənin, istərsə də məktəbin fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində görülən işlərə əsasən cəmiyyətin tələblərinə uyğun şəxsiyyətin formalaşdırılması, inkişafı, nailiyyətlərin qiymətləndirilməsi, bununla yanaşı, təhsilin idarə olunması sahəsində qabaqcıl təcrübə əldə edilərək öz bəhrəsini verməkdədir.

Hazırda ölkəmizdə aparılan islahatlar, təhsil

sahəsində görülən tədbirlər bilavasitə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilmişdir. Təhsilin keyfiyyəti deyərək diqqətin hər hansı bir mövzunun maraqlı olmasına deyil, cəmiyyətdə yaranan və təhsil sahəsində olan problemlərin praktik həllinə yönəldilməsi nəzərdə tutulur. Təhsilin keyfiyyəti yeni sosial-iqtisadi şəraitdə və cəmiyyətin tələblərinə uyğun olaraq, məzmunun bütövlüyü baxımından subyektin şəxsiyyət kimi özünütəyininə, tədris texnologiyalarına nəzarət, metodlarına və nəticələrin qiymətləndirilməsinə yönəldilir.

Təhsilin keyfiyyəti təlim nəticələrinə uyğun məqsədlərinin müəyyənləşdirilməsinə, eləcə də təhsil prosesinin iştirakçılarının tədris prosesinin

təminatından gözləntilərinə əsaslanır. Təkcə bununla kifayətlənməyərək formalaşmaqda olan şəxsiyyətin bilik səviyyəsinin, bacarıqlarının, kompetensiyalarının, əqli, fiziki və mənəvi inkişaf səviyyəsinin təyin olunması, həmçinin bu sistem modellərin və prosedurların tədrisini alanların, yəni öyrənənlərin ictimai inkişafının qarrantıdır.

Təhsil prosesinin effektiv və keyfiyyətli idarəetmə sistemi ən azı **üç vəzifəni** ehtiva etməlidir:

– *keyfiyyət standartlarının formalaşdırılması (standartlaşdırma);*

– *nail olunmuş təlim standartı səviyyəsinin müqayisəsi və bunun əsasında keyfiyyətin qiymətləndirilməsi;*

– *aşkarlanmış kənarlaşmaların minimuma endirilməsi və nəzarət tədbirlərinin inkişaf etdirilməsi.*

Bunlar təhsil sistemi də daxil olmaqla istənilən monitoring və keyfiyyətli nəzarət mərhələlərində klassik addımlardır. Təhsildə keyfiyyətə zəmanət vermənin konseptual aspektləri lap əvvəldən öyrənmə mühitinin yaradılması ilə əlaqələndirilir:

– *əsas məqsəd kimi təhsildə keyfiyyət siyasətinin inkişafı;*

– *təhsil məhsullarının keyfiyyət standartları, qaydaları və aydın şəkildə hazırlanmış meyarları;*

– *müəllim və şagirdlərin keyfiyyət səviyyəsi, təhsil proqramlarının didaktik materiallarının keyfiyyəti, təhsil müəssisələrinin sosial və informativ infrastrukturunu;*

– *təhsil prosesində spesifik təşkilati texnologiyalar daxil olmaqla təhsil prosesi subyektlərinə effektiv təsir; təhsilin keyfiyyət qiymətləndirilməsinin metodları;*

– *təhsil keyfiyyətinə obyektiv nəzarət üçün müasir alət və texnologiyaların müəyyən olunması;*

– *təhsilin informasişdırılması (elektron dərsliklər və kitabxanalar, siniflərdə telekommunikasiya imkanları, müstəqil akademik iş) və s.*

Təlim nəticələrinin göstəricilərinə cavab verən, şagirdlərin inkişafına səbəb olan mühüm vasitələrdən biri də **motivasiyadır**. Psixoloji cəhətdən təhlil edilərsə, motivasiyanın əsasən **iki** növü vardır: **daxili motivasiya** və **xarici motivasiya**. Motivasiya şagirdlərin fəallaşmasına şərait yaradan nəzərdə tutduğumuz hədəflə əlaqəli olub, bu hədəflərdən irəli gələrək şagirdləri motivasiyaya cəlb etməklə onların fərziyyələrinə im-

kan verən bir mərhələdir. “Motivasiya” sözünün kökü latınca hərəkətləndirmə, hərəkətə keçirmə anlamını verən “movere” sözündən götürülmüşdür. Motivasiya bəlli bir davranışı başladan, davamını təmin edən və məqsədə çatdıqdan sonra davranışı durduran bir müddətdir.

Tarix fənninin tədrisində müasir tələblərə uyğun fəal dərsin birinci, giriş hissəsi hesab edilən problemli situasiyanın yaradılması mərhələsinin həyata keçirilməsi, öyrəniləcək dərsin müzakirə edilərək müxtəlif mənbələrə əsasən öyrənilib üzə çıxarılması müasir dövrdə qarşıda duran əsas məsələlərdən biridir. Aparılan tədqiqat mövzusu üzrə araşdırmanın əsas mənbələrindən biri tarix üzrə kurikulum sənədi təhlil edilmiş, motivasiyanın yaradılması imkanları və həyata keçirilməsi üçün təqdim edilmiş tövsiyələr sistemli və ardıcıl şəkildə müəyyənləşdirilmişdir. Azərbaycan tarixi fənn kurikulumu araşdırılarkən məlum olmuşdur ki, konseptual sənəd olan bu sənədin strategiya bölməsində planlaşma ilə bağlı verilən hissədə gündəlik dərsin planlaşması, fəal dərsin quruluşu ilə əlaqəli verilmiş hissədə motivasiya mərhələsi öz əksini tapmış, motivasiyanın nə kimi funksiya daşması haqqında məlumat verilmiş, dərs nümunələrinin təqdim edilməsi ilə motivasiya mərhələsi göstərilmişdir. Kurikulum sənədinin bu hissəsində də müəllimlərə, eləcə də maraqlı tərəflərə lazımi tövsiyələr verilməklə yanaşı, nümunələr dərsin bütün mərhələləri ilə bərabər göstərilmişdir.

Azərbaycan tarixi fənn kurikulumu təhlil edilərkən bir çox nüanslar diqqət mərkəzində saxlanılmış, bu sənədin tarix fənninin tədrisi üçün nəzərdə tutduğu məsələlər araşdırılmışdır. Sənəddə qeyd edilir ki, “Azərbaycan tarixi fənn kurikulumu şagirdlərdə müxtəlif bacarıqları formalaşdırmaq, əməkdaşlığa əsasən, ünsiyyət yaratmaq kimi yüksək səviyyəli mənəvi keyfiyyətlərin, qoyulmuş problemə müxtəlif aspektdən yanaşmaq, öz fikrini əsaslandırmaq, hüquqlarını müdafiə etmək, digərlərinin hörmətini saxlamaq, ölkə, Vətən qarşısında vəzifə və borcun mahiyyətini anlamaqla daha məsuliyyətli olmağı formalaşdırır”.

Göstərilən məsələləri əsas tutaraq müasir tələblərə uyğun təlim prosesinə müasir şəkildə yanaşma və dərs prosesində motivasiyanın yaradılmasından lazımi səviyyədə, məqsədəuyğun şəkildə həyata keçirilməsinin zəruriyyətini müəyyən

etmək olar. Konseptual sənəd olan Milli Kurikulum sənədində də qeyd edilir ki, ənənəvi təlimdə dərs köhnə dərsin soruşulması ilə başlanırdı. Əvvəlcədən müəyyən edilmiş mövzu ev tapşırığı şəklində şagirdlərə evdə öyrənilməyə tapşırılırdı. Əgər mövzuda hər hansı qayda, tərifi və bu kimi materiallar var idisə, mütləq onları əzbərləmək, yadda saxlamaq, bir sözlə, hafizə əsasında dərsi danışmaq tələb olunurdu. Şagirdin bacarığı, yəni fəaliyyəti yalnız ondan ibarət idi ki, evdə dərslikdə olan və müəllim tərəfindən tapşırılan mövzunun öyrənilməsi, başqa sözlə, əzbərlənilməsi həyata keçirilməli idi. Sinfə gələn şagird dərsi təkrarlamaqla lövhəyə çıxıb dərslikdə verilmiş materialı ardıcıl, çəşmədən danışdısa, o, həmin günün “5” alan şagirdinə çevrilirdi. Müxtəlif qiymətləndirmə aparmaqla dərsin bu mərhələsini bitirmiş müəllim, növbəti dəqiqələri yeni dərsin elanına həsr edir, bəzi məlumatları verməklə məşğul olurdu. Dərsin sonunda şagirdlər yenə təkrar “evdə öyrənin” ifadəsini eşitməklə dərsi başa vururdular. Hər gün eyni proseslə üzləşən şagird əzbərcilik meyillərini gücləndirməklə irəliyə çıxmış olurdu. Verilmiş dərsi onun həyatla bağlılığından asılı olmayaraq mənimsəməyə başlayırdı. Nəticədə təlim prosesində şagirdlər onlara lazım olub-olmayan məsələləri əlavə informasiya şəklində biliklər kimi əldə edirdilər. Ona görə də şagirdlər cəmiyyətdə üzləşdiyi proseslərdən bəzən baş çıxartmır, həyata hazır olmurdular. Tarix fənni kurikulumu isə şagirdin fikirlərini, özünü obyekt kimi götürmür, onları subyekt olaraq qəbul edir.

Adətən “*şagirdlərin motivasiya olunması*” və ya “*dərsin motivasiya mərhələsi*” ifadəsindən müasir metodikada geniş istifadə edilir. Təbii ki, şagirdlərin tədris prosesində iştirakı onların istəyi ilə bağlıdır. Bu istəyi yaradan isə müəllimdir. Dərsin maraqsız olması, sönük keçən dərs prosesi şagirdlərin tədqiqatın gedişində iştirak etməsinə səbəb olması ilə yanaşı, onların dərsə biganəliyinə şərait yaradan səbəb yollarından biri olur. Şagirdlərin dərsə cəlb edilməsi, verilən tapşırıqların icrası üçün motivasiyadan istifadə edilə bilər, baxmayaraq ki, onların motivlərinin mənbələri fərqlənə bilər. Əslində şagird bu və ya digər formada dərs prosesində fəaliyyət göstərir. Lakin dərsin ona verdiyi psixoloji zövq, eləcə də pedaqoji təlim-tərbiyə eyni deyildir. Maraqlı dərs

onda pedaqoji və psixoloji olaraq fərqli düşüncə formalaşdırır ki, bu da təlim-tərbiyə mühitinə şərait yaradır.

Öyrənmək prosesində “motivasiya” termini bir qədər fərqli mənə daşıyır. Burada məzmunluluq, dəyər və şagirdə təlimdən irəli gələn vəzifələrin üstünlükləri, dərsin digər mərhələlərinə sövq olunması və s. nəzərdə tutulur. Karol Ames tərəfindən qeyd edilir ki, “motivasiya – təhsil prosesində keyfiyyətli və uzunmüddətli tədrisə cəlb olunma prosesi ilə səciyyələnir”.

Motivasiya davranışı birbaşa istiqamətləndirən potensial bir güc olaraq düşünülə bilər. Tanıma görə, şagirdlərin motivasiyaları idrakda, duyğuda və davranışda ortaya çıxma bilər. Belə ki, aparılan işlərdə motivasiya “duyguya nəzarət edən, sistemi yaradan, davranışı istiqamətləndirmək üçün idrak, duyğu və davranış olaraq təzahür edə bilən bir potensial” olaraq tanınmışdır. Motivasiya psixoloji təsir gücünə malik olduğu üçün insan davranışlarına təsir edə bilən prosesdir. Müəyyən bir hədəfə, müəyyən bir fəallıq göstərməyə və ya hədəfə çatmaq üçün səy və enerji yüksəltməyə doğru davranışı yönəldən səbəbləri ifadə edir. Bu amillər fərdin motivasiya növlərinin tərkibinin əhatə olunmasına və ehtiyaclarının sıxlığına, eləcə də psixoloji prosesə təsir göstərir.

Motivasiya mərhələsinin şagirdlərin inkişafına təsir edən hansı amilləri vardır? Jere Brophyanın sözlərinə görə, “motivasiya öyrənmək üçün ümumi təcrübə hesabına alınmış, amma modeləşdirilmə vasitəsi ilə şagirdlər tərəfindən birbaşa başa düşülməsə də, təfəkkürü inkişaf etdirən təlimat və ya ictimailəşdirmədir”. Müxtəlif resurslar vasitəsilə onları əslində mövzu ilə tanış etmək, onları maraqlandıran suallarla üz-üzə qoymaq, şagirdlərdə dərsə maraq oyatmaq motivasiya mərhələsi üçün əsas amillərdəndir. Şagird psixoloji olaraq qarşısına qoyulan problemlə üz-üzə qalır, onun həlli istiqaməti üçün düşünür, fərziyyələrini irəli sürür. Bu zaman beyin daha da çevik düşünmə mexanizminə keçir, şagirdin bilik və bacarıqlarının depolanmış hissəsində oyanış baş verir. Psixoloji olaraq çevik və daha məntiqli düşüncə ilə motivasiyadan irəli gələn məsələlərə reaksiya verən şagird dərsin tədqiqat mərhələsinə köklənir. Pedaqoji cəhətdən motivasiya mərhələsi təlimverici, tərbiyəedici funksionu öz üzərinə

götürmüş olur.

Hər bir şagird şəxsi ləyaqət, səriştəlilik, muxtariyyət və fərdi səmərəlilik hissi bəsləyən bir şəxsiyyət kimi formalaşır. Təlim prosesində onlar daha çox öyrənməyə xas olan riskləri qəbul etməyə meyilli olurlar. Müasir dərslər, müasir təlim mühiti şagirdlərdə şəxsi keyfiyyətləri formalaşdırmaqla onu inkişafa sövq edir. Dərsin hər bir mərhələsi kimi motivasiya mərhələsi də şagirdlərin inkişafına təkan verərək onların nəticəyə gəlib çatmasına şərait yaradır.

Müasir dərslər motivasiyasız təsəvvür etmək olmur. Şagirdlər əldə etdikləri bilikləri bacarıqlar şəklində ortaya çıxartmaqla yanaşı, öyrəndiklərini üzə çıxartmaq, təqdim etmək üçün araşdırmağa meyilli olurlar. Digər fənlərdə olduğu kimi, Azərbaycan tarixi və ümumi tarix fənlərinin tədrisində də motivasiyanın tətbiqi ənənəvi təlim mühitində də var idi. Bu mərhələ məcburi olmasa da, onun tətbiqi müəllimin səriştəsinə əsasən həyata keçir. İşini sevən pedaqoq motivasiya mərhələsini təqdim etməyə çalışır, təhsilalanlara nitqinin imkanlarından istifadə etməklə müxtəlif faktları söyləməyə cəhd edir. Bu cür motivasiya özündə bilikyönlü fəaliyyəti əks etdirir. Müəllim əvvəlcədən evdə öyrənilmiş mövzunu təhsilalanlardan alarkən və ya özü şagirdlərə keçdiyi mövzunun əsas hissələrini danışarkən, digər fənlərin biliklərindən istifadə etməklə daha maraqlı, canlı dərslər keçməyə səy göstərir. Məsələn, tarixdən hər hansı coğrafi məkanı söyləyərkən coğrafi biliklərdən istifadə etməklə həmin ərazinin yerləşdiyi hissəni xəritədə göstərməklə yanaşı, onun iqlimi, təbii şəraiti, mühiti, hansı çayın ətrafında və ya dağların ətəəsində olmasını da qeyd edir. Bəzən də hər hansı bir hadisəni, məsələn, “Atabəylər dövlətinin yaranması” haqqındakı mövzunu tədris edərkən müəllim Məhəmməd Səid Ordubadinin “Qılınc və Qələm” əsərindən sitatlar gətirməklə orada baş verən hadisələri daha obrazlı şəkildə təqdim etməyə çalışır. Bu zaman sualı qoyan və cavab verən şəxs müəllimin özü olduğu üçün onun yaratmaq istədiyi inteqrasiya olunmuş motivasiya uğurlu motivasiya olmur. Tətbiq edilən yeni fənn kurikulumları şagirdlərin bu istiqamətdə fəallaşmasına şərait yaratmaqla yanaşı, dərslərin əvvəlindən sonunadək aktiv olmasına şərait yaradır.

Fəal dərslərin mərhələlərindən birincisi olan mo-

tivasiyanın reallaşdırılması şagirdlərdə idrak fəallığı yaratmaq məqsədi güdür. Bu mərhələ şagirdləri araşdırılacaq problemə sövq etmək, mexanizmi işə salmaq məqsədi daşıyır. Araşdırılacaq problemdən asılı olaraq təlim prosesində motivasiyanın yaradılması, eyni zamanda problemin qoyulması şagirdlərin inkişafı məqsədinə xidmət göstərir. Dərsin əvvəlindən şagirdlərin idrakında aktivliyi yüksəltmək və təfəkkürün növlərini inkişaf etdirmək üçün problemli situasiyanın yaradılması zəruriyyətini formalaşdırır. Bu da “motivasiyanın qoyulması və üstəgəl problemli situasiyanın qoyulması bərabərdir şagirdlərin idrakının aktivləşməsi” fikrini irəli sürməklə yekunlaşır.

Qeyd etdiyimiz kimi, fəal dərslərin tədrisi zamanı motivasiya mərhələsi dərslərin vacib hissəsi hesab olunur və onun həyata keçirilməsi müəllimin səriştəsindən irəli gələrək müxtəlif yollarla aparılır. Təfəkkürün inkişafına şərait yaradan, mexanizmi işə salan və şagirdlərin idrak fəallığına təkan verən bu mərhələ onların yaş xüsusiyyətinin nəzərə alınması ilə həyata keçirilərsə, daha səmərəli olar. Bu mərhələnin reallaşdırılması zamanı şagirdlər sərbəst şəkildə düşünərək, öz yanaşmasını “*mənim fikrimcə*”, “*mənə belə gəlir ki*,” sözlərindən istifadə etməklə fərziyyələrini irəli sürürlər.

Motivasiya mərhələsini həyata keçirtmək üçün problemli situasiya yaratmaq, suallardan istifadə etməklə şagirdlərin təfəkkürünü fəaliyyətə cəlb etmək mümkündür. Yaxud da şəkillər, xəritə və illüstrasiyalar, filmlərdən epizodlar, açar sözlərdən istifadə etməklə yaradılan motivasiyalar şagirdlərin fərziyyələrinin alınması məqsədi ilə həyata keçirilməklə yanaşı, araşdırılacaq problemə maraqların oyanması üçün zəmin yaradır. Tədqiqata cəlb edilən şagird uğurlu motivasiya mərhələsindən sonra psixoloji olaraq tədqiqata hazırlanır, araşdırmaq üçün maraqlı tərəfə çevrilir. Motivasiya dərslər zamanı fəaliyyəti işə salan mühərrik rolundadır. Müasir dərslərin gedişi zamanı şagirdləri aktivləşdirən, onların maraqlarını oyadan, təfəkkürünü inkişaf etdirən əsas mərhələdir. Motivasiyanın uğurlu olması müəllimin səriştəsindən asılıdır. Səriştəli müəllim motivasiyanı məqsədmüvafiq qurmalı, şagirdlərin maraq və diqqətini araşdırılacaq problemə sövq etdirməlidir. Motivasiyanın uğurlu alınması

dərsin sonrakı mərhələlərinə təsir edir və ona görə də motivasiya daha uğurlu şəkildə müəllim tərəfindən göstərilməlidir. Yeni bilikləri əldə edib bacarıqlara çevirmək üçün motivasiyanın reallaşdırılması dərsin zəruri mərhələlərindən birini təşkil edir. Motivasiyanın yaradılmasının bir çox yolları vardır. Bu yollardan istifadə edərkən yönəldici suallar yardımçı qismində iştirak edir, şagirdlərin diqqətini problem situasiyaya cəlb etmək və fərziyyələrini irəli sürmək üçün imkanlar açır. Diqqəti mövzuya cəlb edən bu mərhələ əsas məqsəddən yayınmadan diqqəti bu istiqamətə yönləndirir. Bu mərhələdə həddindən artıq yönləndirici sualdan istifadə etmək lazım deyil, çünki zaman itkisi sərf etmədən bu mərhələni yekunlaşdırmaq, şagirdləri tədqiqata istiqamətləndirmək lazımdır.

Dərsin giriş mərhələsi olan motivasiya 2 yolla – *problemlilik və məqsəd əsasında* qurulur. Motivasiyanın hazırlanması zamanı bu iki məqam nəzərdə saxlanılmalıdır.

Motivasiyanın əsas prinsiplərindən biri olan **problemlilik** dərsin giriş hissəsində şagirdlərin qarşısına problem qoymaqla həyata keçirilir. Bu zaman ziddiyyəti həll etmək üçün fikir və ya sual qoymaq lazımdır. Problemin qoyuluşu zamanı müəllim öncə standartları seçməli, mövzu və standarta uyğun məqsədləri müəyyənləşdirməlidir. Məqsədə müvafiq olaraq motivasiya qoyulmalıdır ki, şagirdləri tədqiqata cəlb edərkən onların bu işə marağı olsun. **Məqsədyönlülük**, məhz dərsin məqsədindən irəli gələrək mexanizmi işə salmaq üçün istiqamətlərdən biridir. Dərsi keçən müəllim bilməlidir ki, onun yaratdığı motivasiya məqsədə əsasən qurulmalıdır. Motivasiyanın baş tutmasından sonra verilən **tədqiqat sualı** məqsəduyğun tədqiqat sualı olur, təbii ki, əgər motivasiya məqsəddən uzaq olarsa, şagird motivasiya və tədqiqat sualı arasındakı əlaqəni itirmiş olacaq. Ona görə də motivasiya zamanı istifadə edilən yönləndirici suallar tədqiqat sualına gedən yolda şagirdlərə istiqamət verməlidir. Müəllim düşünməlidir ki, təlim zamanı şagirdləri dərslə necə cəlb etməli, onu hansı yollarla dərslə maraqlandırmalı, onlarda idrak fəallığını hansı yollarla yaratmalıdır.

Araşdırma və tədqiqatlardan, eləcə də bir çox mütəxəssislərin fikirlərindən belə məlum olur ki, motivasiya yaradarkən əsas məqsəd nəyi isə öz-

bərlətmək, şəir kimi öyrətmək deyil, şagirdlərin dərkətməsini, özlərinin qənaətə gəlməsini, onlara təqdim olunan materiallardan, suallardan və açar sözlərdən nəticə çıxarıb öz qənaətlərini əldə etməsi üçün təkan verməkdir. Müəllim motivasiyanı həyata keçirərkən dolayı yollara əl atmamalı, fikirləri çox dolaşığa salmağa şərait yaratmamalı, əksinə diqqəti məqsədə doğru istiqamətləndirməlidir. Şagirdlər bu zaman öz fikirlərini, gəldikləri qənaəti söyləməyə çətinlik çəkməz, özünü təsdiq üçün arqumentlər gətirməyə çalışırlar. Keçirilən dərsin effektiv və yaddaqalan olmasına şərait yaradılması üçün müəllimlər dialektik və psixoloji, eləcə də pedaqoji prosesləri nəzərə almalı, şagirdlərin digər fənlərdən əldə etdiyi bilik və bacarıqları əlaqələndirici şəkildə üzə çıxartmalı, şagirdlərin qarşısında aydın fikri məqsədlər qoymaqla, onların qavrayışlarını istiqamətləndirməlidirlər.

Təlim prosesində müəllim öyrədən, tərbiyə edən və inkişaf etdirən bir şəxs qismində iştirak edir, şəxsiyyətin formalaşması, onun cəmiyyətə hazırlanmasında əsaslı rol oynayır. Müəllim peşəsi digər peşələrdən özünəməxsusluğu ilə seçilir. Bu peşənin nümayəndələri gələcəkdə özüne müxtəlif peşələr seçəcək nəslin formalaşmasına təsir edir, onu cəmiyyətə şəxsiyyət kimi hazırlayır. Şəxsiyyətin formalaşmasına, onun cəmiyyətdə mövqe tutmasına imkan açanlardan biri də **tarix müəllimləridir**. Tarix müəllimi fənnin tədrisi metodikasında tarix materialı üzərində müstəqil işləmək bacarığını və vərdislərini şagirdlərdə formalaşdırmaqla onları cəmiyyətə hazırlayır. Tarixin tədrisi zamanı şagirdlərin inkişafı, onların biliklərinin bacarıq şəklində üzə çıxarılıb nailiyyət şəklində önə çəkilməsi üçün müasir təlimə və onun həyata keçirilməsinə münasibət özünəməxsus şəkildə həyat keçirilir ki, bu zaman milli dəyərlər unudulmur, bəşəri dəyərlər isə özünəməxsus şəkildə öyrədilir və şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi yetişməsinə təkan vermiş olur.

Tarixin bir fənn kimi tədrisi şəxsiyyətin formalaşmasına şərait yaratmalı, onu inkişaf etdirəndir. Motivasiyanın həyata keçirilməsi, fərziyyələrin irəli sürülməsi didaktikada önəmli yer daşıyır. Hər bir fənnin, eləcə də tarix fənninin də şagirdlərə tədrisi zamanı dərslə maraqlı etməyin müxtəlif yolları vardır. Didaktik olaraq müxtəlif üsullardan, metodlardan istifadə etməklə dərs

mühitini canlandırmaq, şagirdləri onun iştirakçısına çevirmək olar. Tarix dərində xəritənin köməyi ilə dünya ölkələrinə səyahət təşkil etmək, onun vasitəsi ilə dövlətlərin yerlərini, döyüş istiqamətlərini və s. şagirdlərə çatdırmaq olar. Şəkillər hər zaman olduğu kimi, tarix dərində də əyani vasitə kimi öz vacibliyi ilə dər prosesində əsas istifadə vasitəsi olan motivasiyanın təşkilində rol oynaya bilər. Bədii və sənədli filmlərdən təqdim edilmiş fraqmentlər vasitəsilə vizual olaraq “şagirdlərin dərə maraq dairəsini daha da gücləndirmək və sonda nəyə çatmaq lazım olmalarına istiqamət vermələri üçün bir imkandır”, desək, yanlışdır. Müasir dövrdə slaydların təqdim edilməsi və ya musiqidən istifadə etməklə problemlə situasiyaya diqqəti cəlb etmək də didaktik vasitələrdən biri kimi dəyərləndirilir. Şagirdlərə nəyi necə öyrətməyin və hansı istiqamətlərdən istifadə etməklə buna çatmağın yollarını araşdırarkən tapmaca və atalar sözlərinin də bu işdə yardımçı vasitə olduğunu müəyyən etmiş olarıq.

Ölkəmiz sürətlə, hərtərəfli inkişaf edərək dünyaya sivilizasiyasına inteqrasiya etməkdədir. Müxtəlif sahələrdə aparılan islahatlar özünəməxsus inkişaf xətti ilə diqqəti çəkir və cəmiyyətin inkişafına təkan verməkdədir. Baş vermiş yeniliklər, aparılan islahatlar təhsil sahəsində də özünü göstərdi. Kurikulumların tətbiqi ilə əlaqədar olaraq təhsildə və təlimdə baş vermiş yeniliklər çərçivəsində ənənəvi təlim metodlarının yerini müasir təlim metodları əvəzləməyə başladı. Fəal-interaktiv təlim mühitinin formalaşdırılması, müasir dər tədrisi yolları, planlaşdırılması və dər mərhələlərinin ənənəvi təlimdən fərqlənməsi təlim prosesinə yeni psixoloji yanaşma gətirdi. Tədris olunan bir çox fənlər kimi, Azərbaycan tarixinin tədrisində də fənn kurikulumunun tələblərinə uyğun olaraq dərslərin tədrisi mərhələli şəkildə tədqiqata, şagirdlərin bilik və bacarıqlarının isə təfəkkürə əsasən formalaşdırılmasına şərait yaratdı.

Azərbaycan tarixi fənn kurikulumunda göstərilir ki, “təhsil müəssisələrində Azərbaycan tarixi fənninin tədrisinin əsas məqsədi şagirdlərdə vətənpərvərlik hissinin aşılamaqla yanaşı, başqa xalqlara və millətlərə tolerant yanaşmaqla hörmət göstərmək, milli-mənəvi dəyərlərə əsaslanan əqidə, dövlətçilik ənənələrinə sadıqlıq hissi

aşılamaq üçün onlarda müxtəlif dövrlərdə baş vermiş hadisələri müstəqil təhlil etmək, faktlar arasında əlaqə qurmaqla ümumiləşdirmə aparmaq, əldə edilən biliklər əsasında dövrün proseslərini qiymətləndirmək, tarixi mənbə, müxtəlif faktları və dəlilləri araşdıraraq təhlil etmək, başqalarına hörmətlə yanaşaraq sərbəst şəkildə nəticələr çıxarmaq, eləcə də, kollektiv şəkildə işləmək bacarıq və vərdişlərini formalaşdırmaqla kommunikativ və hüquqi mədəniyyət mənimsəməkdən ibarətdir.

Nəticə. Son olaraq qeyd etmək lazımdır ki, müəllimin şəxsiyyəti müəyyən bir akademik fənn üzrə motivasiyada mühüm rol oynayır. Müasir müəllim enerjili, məqsədyönlü və uşaqların fənnə marağını “alovlandırma” bilməlidir. Bundan əlavə, bu gün dinamik inkişaf edən cəmiyyətdə tarix dərslərində öyrənilən məlumatların həcmi ildən-ildə artır. Tarixin bir elm kimi inkişafı və yeni kəşflərə aparan yeni texnologiyalarla mənbə bazası genişlənir. Deyilənləri nəzərə alıb tədris zamanı motivasiyanın və mövzuya marağın inkişafını təmin etmək üçün şagirdlər aktiv idrak fəaliyyətinə cəlb edilməlidir. Dər elə təşkil edilməlidir ki, şagird təlim prosesinin özü ilə maraqlansın, həm müəllim, həm də sinif yoldaşları ilə ünsiyyətdən həzz alsın. Sınıfda əməkdaşlıq, etimad və qarşılıqlı hörmət mühiti yaradılmalıdır ki, maraq və məmnunluq hissi təhsil prosesi zamanı şagirdin əsas hisslərinə çevrilməsin.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abbasov Ə. Yeni kurikulumların səciyyəvi xüsusiyyətləri. “Kurikulum” jurnalı, 2008, №1, s.6-14.
2. Ağayev S. Tarixin tədrisində interaktiv təlim metodunun tətbiqi təcrübəsindən. Bakı, 2009.
3. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. Bakı, 2013.
4. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli kurikulumu). “Azərbaycan məktəbi” jurnalı, 2007, №2.
5. Cəbrayılov İ. Azərbaycan tarixi fənni üzrə təhsil standartlarının hazırlanması məsələləri. Təhsilin aktual problemləri, Bakı, 2007.
6. Mərdanov M., Ağamalıyev R., Mehrabov A. Təhsil sistemində monitoring və qiymətləndirmə. Bakı, 2003.
7. Vagin A.A. Orta məktəblərdə tarixin tədrisi

metodikası. Bakı, 1973, 458 s.

8. Demirel M. Tarih öğretim yöntemleri. İstanbul, 2009.

9. Tahiroğlu M., Aktepe V. 4 ve 5 sınıf sosyal bilgiler dersi motivasyon ölçeği formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Ankara, 2015.

10. Величко В.В., Карпиевич Д.В., Карпиевич Е.Ф., Кирилюк Л.Г. Инновационные методы обучения в гражданском образовании. Минск, 2001.

11. На пути к пониманию прошлого: поиски, версии, идеи. Книга для учителя истории. Рига, 2000 г.

12. Смоленский Н.И. Историческое образование и историческая теория. Журнал «Новая и новейшая история», №5, 2000.

13. Levistik L.S., Barton K.C. Doing history. New York, 2011.

14. Malouff M.J., Rooke S.E., Schutte N.S., Foster R.M., Bhullar N. Methods of Motivational Teaching. University of New England, Australia, 2008.

15. Glasser W. The quality school teacher. Chicago, 1993.

G.Bababeyli-Rizayeva

Creating a motivational environment in teaching history

Abstract

Science and education are the main factors determining the development of every nation and state, the formation of its intellectual potential. Today, when we talk about the quality of education, we do not mean that any subject should be interesting, but it should be aimed at practical solutions to problems that have arisen in society and in the field of education. The quality of education is focused on the self-determination of the subject as an individual in terms of the integrity of the content in accordance with new socio-economic conditions and the requirements of society, control of teaching technologies, methods and evaluation of results. Not only is determining the level of knowledge, skills, competencies, mental, physical and spiritual development of a developing personality also a

guarantee of the social development of those who are being taught, i.e. students of this system, models and procedures. The issues mentioned in the article were reviewed and the need for a modern approach to their educational process in accordance with modern requirements and the need to create motivation in the educational process at the appropriate level and in an appropriate form was analyzed.

Г.Бабабейли Ризаева

Создание мотивационной среды в преподавании истории

Аннотация

Наука и образование являются основным фактором, определяющим развитие каждой нации и государства, формирование ее интеллектуального потенциала. Сегодня, когда мы говорим о качестве образования, имеется в виду не то, что какой-либо предмет должен быть интересным, а он должен быть направлен на практическое решение проблем, возникших в обществе и в сфере образования. Качество образования ориентировано на самоопределение субъекта как личности в условиях целостности содержания в соответствии с новыми социально-экономическими условиями и требованиями общества, контроль технологий обучения, методов и оценки результатов. Качество образования базируется на определении целей по образовательным результатам, а также ожиданий участников образовательного процесса от обеспечения образовательного процесса. Мало того, что определение уровня знаний, умений, компетенций, умственного, физического и духовного развития развивающейся личности является еще и гарантией социального развития тех, кого обучают, т.е. обучающихся данной системы, моделей и процедур. Были рассмотрены вопросы, затронутые в статье, и проанализирована необходимость современного подхода к их образовательному процессу в соответствии с современными требованиями, а также необходимость создания мотивации в образовательном процессе на должном уровне и в соответствующей форме.